

MUSTAFA İSÂMEDDİN'İN MÜRETTEB MÜFREDÂT-I SİYÂHÎ'Sİ

Gönderim Tarihi: 01.08.2018

Kabul Tarihi: 04.09.2018

Sibel Murad

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Dr. Assistant Professor, Amasya University, Faculty of Science and Literature,
Department of Turkish Language and Literature

Amasya, Turkey

sibel.murad@amasya.edu.tr

orcid.org/0000-0003-0175-7702

Öz

Anadolu'da bilim dili olarak Türkçenin kullanılması 14. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Bu tarihten itibaren birçok alanda telif/tercüme eserler yazılmıştır. Bu eserlerden bazıları yazıldıkları dönemlerden sonra yaşamış bazı âlimler tarafından özetlenme, genişletilme, yeniden düzenlenme gibi işlemlere tabi tutulmuşlardır. Lârendevî Dervîş Siyâhî tarafından 17. yüzyıl başlarında yazılan, bilinen ilk müstakil tıp-eczâ sözlüğü Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ da bu şekilde daha sonra başkası tarafından düzenlenerek tekrar hazırlanan eserlerden birisidir. Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ'da ilaç yapımında kullanılan bitkilerin, terkiplerin, gıdaların ve hastalıkların Arapça, Farsça, Grekçe, Hintçe, Süryanice, Ermenice ve İbranice gibi birçok dildeki Türkçe karşılıkları verilmiştir. Sözlük, sözcüklerin sadece ilk harflerinin Arap alfabesindeki sırasına göre düzenlenmiştir. Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ'nın bu haliyle yeterince kullanışlı olmadığı düşüncesiyle eser, 18. yüzyılda yaşayan ve şerh, tercüme, belâgat, din gibi birçok konuda eserler vermiş olan Mustafa İsameddîn tarafından Arap alfabesine göre sadece ilk harfleri bakımından değil sözcüklerin tüm harfleri dikkate alınarak alfabetik olarak düzenlenmiştir. Çalışmamızda Müretteb Müfredât-ı Siyâhî adlı eser tanıtılacak, adı geçen bu iki eser karşılaştırılarak Mustafa İsameddîn'in eserinde ne tür bir yenilik ortaya koyduğu hakkındaki tespitlerimiz sunulacaktır.

Anahtar Kavramlar: Mustafa İsameddîn, Müretteb Müfredât-ı Siyâhî, Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ, Dervîş Siyâhi Lârendevî, Tıp Eczâ Sözlüğü.

Müretteb Müfredât-ı Siyâhî of Mustafâ İsameddîn

Abstract

The use of the Turkic language as a language of science in Anatolia comes to the end of the 14th century. From this date, in many areas copyright / translation works

have been written. Some of these works have been summarized, enlarged or rearranged by some scholars who lived after the period of their writing. The first known copyright medical-pharmacy dictionary, *Lugat-i Müşkilât-ı Eczâ*, written by Lârendevi Dervîş Siyahî in the early 17th century, is one of the works prepared later by another person. In *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*, the plants, compounds, foods, diseases used in medicine are given Turkish equivalents in Arabic, Persian, Greek, Hindi, Syriac, Armenian and Hebrew. Dictionary, only the first letters of the words are arranged in order in the Arab alphabet. Considering that *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ* is not sufficiently useful, this work was arranged by Mustafa İsameddîn, who had lived in the 18th century and gave works on many subjects such as commentary, translation, rhetoric and religion alphabetically according to the Arabic alphabet, taking into account all the letters of the words, not just the first letters. In this study the work called *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî* will be presented these two works will be compared and we will present our determinations about what kind of novelty has emerged in the work of Mustafa İsameddîn.

Keywords: Mustafa İsameddîn, *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*, *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*, Dervîş Siyâhî Lârendevî, Medicine Pharmacy Dictionary.

Giriş

Anadolu'da Türkçenin bilimsel eserlerde kullanılması 14. yüzyıldan sonra başlamaktadır. Bu tarihten itibaren Anadolu'da ilk Türkçe eserlerini vermeye başlayan Türk tıbbı içinde tıp-eczâ sözlükleri önemli bir yere sahiptir. Müstakil anlamda ilk Türkçe tıp-eczâ sözlükleri 17. yüzyıldan sonra karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihe kadar müstakil alan-terim sözlüğü olarak nitelendirilebileceğimiz eserlerden çok, tıp konulu eserlerin içinde ayrı bir bölüm olarak tıp terimlerine yer veren Geredeli İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfrede'sinin* IV. Bölümü, Sabuncuoğlu Şerefeddin'in *Terceme-i Akrabâdîn*'inde yer alan ıstılah lügati gibi eserlerden bahsedebiliriz.¹

Dervîş Siyâhî Lârendevî'nin 1615 yılında yazdığı *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ* adlı eseri, Türk tıbbının ilk müstakil tıp-eczâ sözlüğüdür. 28 bâbdan oluşan eserde Arapça, Farsça, Grekçe, Hintçe, Süryanice, Ermenice, Berberice ve İbranice gibi birçok dilde yer alan ilaç yapımında kullanılan bitkilerin, terkiplerin, gıdaların, cevherlerin ve hastalık adlarının Türkçe karşılıkları verilmiştir.²

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Şaban Doğan, "XV.- XVIII. Yüzyıllar Arasında Anadolu Sahasında Türkçe Yazılmış Tıp ve Eczacılık Sözlükleri", *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Mehmet Naci Önal (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Aralık 2012), 2: 104.

² Dervîş Siyâhî Lârendevî'nin hayatı ve eserleri için bk.

Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ, tarafımızca 2009 yılında bir yüksek lisans tez çalışmasına konu edilmişti. Siyâhî, eserin girişinde eserini 10 yıl kadar Mısır ve çevresindeki memleketlerde seyahat ederek yazdığını, karşılaştığı her âlimden konuyla ilgili bilgiler edindiğini eserini daha birçok kaynaktan yararlanarak meydana getirdiğini söyler:

“bilgil ki bu fakır t̄alib-i ‘ilm-i ebdān olup diyār-ı mışrda vesā’ir seyāhat kılduğum diyārlarda mezkūr ‘ilmün taḥşilünde nite kim bal arusu her şükūfeden ‘uşāresin taḥşil êdtügi misālde bu za ‘ifü’l-abd daḥı her bir üstāda rast gelüp ve her bir dervîş-i şāḥib-kemāle dūş olduḡda anlardan bu ‘ilme lāzım olan eczālaruḡ müşkil olan isimlerin aḡz êdüp on yıl miḡdārı seyāhatde sa’y êdüp çalışdum zıkr olınan luğatlaruḡ her birin dūşdüḡçe üstāddan istifāde êdüp zabṭ ü taşarruf êdüp ḡaleme getürüp taḥrîr kıldum ve ṭibba mensüb niçe kitāb u risāle görüp yazmağımı şürü’ êyledüm ve ol zıkr olınan eczālaruḡ ‘Arabî vü Fārísí vü Yūnānî vü Berberî her bir eczānuḡ esmāsını külliyyet üzre her bir eczā ne resme tesmiye olursa kendü lisānlarumuza tesmiye olınduğı üzre cem’êdüp Luğat-ı Müşkilât-ı Eczā dēyü ad verüp ḡurūf-ı teheccî üzre taḥrîr êdüp yigirmi sekiz bāb êdüp beyān êyledüm.”³

Siyâhî, yukarıda da görüldüğü üzere, eserini alfabetik olarak hazırladığını ifade etse de eserde buna uyulmamıştır. Bu durum zaten harekesiz olan ve birçok yabancı sözcüğün bulunduğu eseri kullanmayı zorlaştırmaktadır.

Bilindiği üzere edebiyatımızda zaman zaman gerek dili, gerek muhtevâsının dağınıklığı gerekse de tertip şeklinden dolayı kullanımında sorunlar yaşanan eserler, daha sonra başkaları tarafından sadeleştirme, metni özetleme, genişletme veyahut eserin yapısını yeniden düzenleme gibi müdahalelerle yeniden yazılabilmektedir.⁴

Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ da H. 1193 (1779-1780) yılında Mustafa İsmâmeddîn tarafından bir sözlük olarak kullanımındaki zorluklardan dolayı alfabetik olarak düzenlenerek Müretteb Müfredât-ı Siyâhî adıyla yeniden yazılmıştır.

Sibel Murad, *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009); Mücahit Akkuş, *Siyâhî Karamanî Larendevî'nin Mecmâ'-i Tıp adlı eseri (Gramer-metin-sözlük)* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008).

³ Murad, *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, 66.

⁴ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sadık Yazar, “İslam Düşünce Geleneğinde Metin Üretim Türleri”, erişim: 03.09.2018, https://www.academia.edu/35565116/%C4%B0SLAM_D%C3%9C%C5%9E%C3%9CNCE_GELENE%C4%9E%C4%B0NDE_MET%C4%B0N_%C3%9CRET%C4%B0M_T%C3%9CRLER%C4%B0.

Aşağıda Mustafa İsmâmeddîn hakkında kısaca bilgi verilerek Müretteb Müfredât-ı Siyâhî adlı eser tanıtılacaktır.

Mustafa İsmâmeddîn

Mustafa İsmâmeddîn'in tam adı Ebu'l-İsme(t) Mustâfa İsmâmeddin Efendi bin Abdullah bin Selim bin Hüseyin bin Hasan bin Muhammed el-Hüseyinî en-Nakşibendi el-Üsküdârî'dir. Üsküdarî mahlasını çalışmamıza konu ettiğimiz Müretteb Müfredât-ı Siyâhî'de kullanmıştır:

“Ma'lûm-ı îhvân-ı şafâ ve mefhûm-ı hüllân-ı vefâ ola kim bu 'abd-i fakîr el-mu'terif bi'l-'aczi ve't-takşîr el-muğtâc ilâ rağmeti'l-Bârî eş-şehîr bi-Muşşafâ el-Üsküdârî”⁵

Doğum tarihi hakkında açık bir bilgi bulunmamakla beraber doğum yeri et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserinde Üsküdar olarak geçmektedir. Nakşibendî tarikatına mensup olan Mustafa İsmâmeddîn, dinî ve edebî anlamda eğitimler almış aynı zamanda Üsküdar 1778-1779 (H. 1192) ve Edirne 1786-1787 (H. 1201) kadılığı yapmış, III. Selim (1789-1807) döneminin başlarında 1788-1789 (H.1203) vefat etmiştir

18. yüzyılın ilmiye sınıfına mensup olan önemli kişilerinden biri olan Mustafa İsmâmeddîn birçok farklı alanda eserler vermiştir. Bir tarikat ehli olması sebebiyle başta dinî konular olmak üzere, şerh, tercüme, belâgat, dil gibi konularda çalışmalarda bulunmuştur. Yazdığı din, belâgat, dil gibi konulardaki eserleri medreselerde okutulacak kadar değerli görülmüş bu alanda da 18. yüzyıl döneminin ilim ve eğitim hayatına katkı sağlamıştır.

Mustafa İsmâmeddîn'i şöhrete ulaştıran asıl çalışmaları Arapça kasidelere yaptığı şerhlerdir. Şerhlerinin bir kısmı Arapça olup bir kısmını Türkçeye çevirmiş ya da Arapça yaptığı şerhlerin sonuna daha sonra Türkçelerini ilave etmiştir. Bu anlamda sadece iyi bir şârih değil aynı zamanda Arapça ve Farsçaya oldukça hâkim iyi bir mütercimdir. Çeşitli alanlarda yazılmış yirminin üzerinde esere sahiptir.⁶

Müretteb Müfredât-ı Siyâhî

Eser Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 710/3 numarada 187b-234b varakları arasında yer almaktadır. Her sayfada 23 satırın yer aldığı 48

⁵ Mustafa İsmâmeddîn, *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 710/3, 1b.

⁶ Yukarıda Mustafa İsmâmeddîn'in hayatı ve eserleri hakkında verilen bilgiler Gökhan Demir, *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerh-i Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)* (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2016) ve Sadık Yazar, “Mustafa İsmâmeddîn Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usulü”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)* 1/1 (Haziran 2017): 97-126.'dan yararlanılarak yazılmıştır. Ayrıca Mustafa İsmâmeddîn'in hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için de bu iki çalışmaya bakılabilir.

varaktan oluşan eser, harekesiz nesih hatla yazılmıştır. Müstensihi İbni Ömer et-Tokâdî 'dir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Mustafa İsmâeddîn asıl adı Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ olan ve Dervîş Siyâhî Lârendevî tarafından yazılan bu çok dilli tıp-eczâ sözlüğünün anlaşılmasını güç bulmuştur. Her ne kadar Siyâhî, eserinin girişinde sözlüğü alfabetik olarak hazırladığını söylemişse de eser sadece sözcüklerin ilk harflerine göre sıralanmıştır. Zaten harekesiz olan eserin bu karışıklığı sözlükten yararlanmayı hayli güç kılmaktadır.

Siyâhî'nin bu çalışmasını alfabetik bir düzen içinde Müretteb Müfredât-ı Siyâhî adıyla tekrar hazırlayan Mustafa İsmâeddîn, eserin giriş kısmında bu durumu açıklamaktadır. Aşağıda Mustafa İsmâeddîn'in ifadeleri tarafımızca sadeleştirilerek verilmiştir.

“Bundan önce tıp kitaplarını inceleyip istifâde etmek amacıyla merhûm Dervîş Siyâhî el-Karamanî'nin çeşitli eczâ isimlerini toplayıp kitap haline getirdiği ve Müşkilât-ı Eczâ olarak isimlendirdiği eserini inceledim. Bu eser, tıp ve eczâ alanında ilim öğrenmek isteyenlere gerekli ve faydalı olan konuları içerdiği gibi bu eczâ terimlerini Arapça, Farsça, Yunancadaki karşılıklarıyla alması bakımından çok yararlıdır. Ancak 28 bâb halinde alfabetik olarak düzenlendiği söylenen eserin tamamen alfabetik olarak düzenlenmemesinden dolayı eserde aranan eczâ adlarının bulunmasında zahmet çekildiğini gördüm. Ben de eczâ terimlerini tam bir alfabetik düzen içinde, peşpeşe gelecek şekilde yeniden düzenleyip eserden faydalanacakların eczâ adlarını kolayca bulabilecekleri hale getirdim ve bu eserin adını Müretteb Müfredât-ı Siyâhî koydum. Vefalı dostların bu eserden istifâde ettiklerinde hem Dervîş Siyâhî'ye hem de bu fakire hayır dua etmelerini ve Allah rızası için ikimize birer Fatıha okumalarını umuyorum. Böyle yaparlarsa kendilerinin de büyük sevap kazanacakları umulur.”⁷

⁷ “bundan akdem kütüb-i şıbbâ müşâla'a édüp istifâde şadedinde iken mergûm Dervîş Siyâhî el-Çaramânî'nün esâmî-yi müfredât beyânıyçün cem' ü te'lif ve Müşkilât-ı Eczâ tesmiye eyledüğü risâleye nazâr édüp 'âmme-i şâlibine lâzım u nâfi' ve eczâlarun 'Arabî ve Fârisî ve Yünânî esmâlarun beyânda nâfi' ve gurûf-ı teheccî tertübine yigirmi sekiz bâb üzre müretteb olup lâkin müfredât beyninde tertübe ri'âyet olunmaduğundan maşlûb olan eczânun bulunmasında zağmet mülâğaza eyledüğümde gurûf-ı teheccî şarîki üzre cümle esâmîleri cem' ü tertib ve her eczâyı mağalline imlâ vü terķim édüp şâlib için vicdânını teshîl ve Müretteb Müfredât-ı Siyâhî dèyü tesmiye eyledüm istifâde eden ĥullân-ı vefâdan niyâz olunur ki maşlûba žafer bulduğda mergûm Dervîş Siyâhî ve bu fakîri ĥayr du'â ile yâd ve rızâ'en lillâhi te'âlâ fâtiğâ-i şerîf kırâ'at édüp şevâbını hibe eylemekle rûğlarımızı şâd eyleyeler. Me'müldür ki kendüleri daĥı şevâb-ı 'uzmâ iğrâz eyleyeler” Mustafa

28 bâbdan oluşan eser bâbü'l-elifi'l-mehmûze, beyân-ı harfü'l-bâ' gibi kısımlara ayrılmış ve her bâb başında ilgili bâbda verilen madde başlarının sayısı yazılmıştır. Buna göre eserde 4853 madde başı sözcük bulunmaktadır. Madde başı sözcükler kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Eser harekesiz olmakla birlikte sözcüklerin nasıl okunacağına dair (feth-kesr-zamm gibi) herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Mustafa İsmâeddîn Siyâhî'den farklı olarak sadece madde başı sözcüklerin ilk harflerine göre sıralamayı değil, ikinci, üçüncü vs. harflerine göre de kendi içinde alfabetik düzenlemiş, böylece kullanımı daha rahat olan bir metin ortaya koymuştur.

Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ ve Müretteb Müfredât-ı Siyâhî

Çalışmamızda Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ ve Müretteb Müfredât-ı Siyâhî'yi karşılaştırmak, gerek sözlük düzeni açısından gerekse Siyâhî'nin sözlüğünü düzenleyerek tekrar hazırlayan Mustafa İsmâeddîn'in Müretteb Müfredât-ı Siyâhî eserinde bu düzenleme esnasında herhangi bir eklemeye çıkarma yapıp yapmadığını ve iki sözlüğün madde başı sözcükleri açıklarken ifadelerinde farklılıklar olup olmadığını ortaya koymak için iki eserin ilk ve son maddelerini ve bir bâbdaki bazı madde başlarını karşılaştırmanın faydalı olacağını düşündük. Bu amaçla da iki eserin ilk ve son maddeleri ile be bâbindan bazı maddeler seçilerek aşağıda sunulmuştur.

LME, "afsentîn (1b/18)" maddesiyle başlamaktayken **MMS**, "âb-ı âhen (2a/4)" maddesiyle başlamaktadır. "afsentîn" maddesi **MMS'de** 4b/5'te yer almaktadır. **LME'de** "bellût yosımına benzer pelîn dërler bir otdur (1b/18)" ifadesiyle açıklanan "afsentîn" maddesi **MMS'de** "pelîn dërler bir otdur (4b/5)" şeklindedir.

LME'nin eczâ bahsi 54b/19'da "yâbe" maddesiyle sonlanırken **MMS** yen' (48b/11) maddesiyle eser tamamlanmıştır.

MMS'de be bâbindaki ilk 10 madde başlarını sıralanışı ve **LME'deki** yerleri şöyledir:

bâbürek MMS 6b/21-LME 10b/4

bâbilis MMS 6b/21- LME 10a/6

bâbluû MMS 6b/21- LME 10a/7

bâbunec MMS 6b/22- LME 8a/12

bâbüne MMS 6b/22- LME -

bâbüne-i gâv MMS 6b/23- LME 9b/20

bâtus MMS 6b/23- LME 9b/20

bâhrûcî MMS 6b/23- LME 9a/12

İsmâeddîn, *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 710/3, 1b-2a.

bādāmek MMS 7a/1- LME 10a/8; 11b/12

bādām-ı kūhî MMS 7a/2- LME 11b/11

MMS'de bulunan "bābūne (6b/22), bāj (7a/12)" gibi bazı madde başları LME'de bulunmamaktadır.

MMS ve LME arasındaki diğer bir fark da madde başı sözcüklerin ifadelerinde değişiklikler bulunmasıdır:

"bādāvārd" madde başı MMS'de "boğa dikenini dēler yēllerün önünde yuvarlanur (7a/3)" şeklinde açıklanırken LME'de "boğa dikenini dēler yēllerün önüne *düşer* yuvarlanur. (8a/1)" şeklindedir.

"bādrūc" madde başı MMS'de "kovan otu dēler arular mā'ildir. (7a/6)" açıklamasıyla eksik bir şekilde geçerken LME'de "kovan otu dēler arılar mā'ildir ve şağ reyğānı ve şalye şaşı ētdükleri otdur. (7b/12)" şeklindedir

MMS'de "buhtecūşe" madde başı "pekmez ve müselles (7a/21)" olarak geçerken LME **puhtecūşe** olarak "bekmeze dēmişler ve müselleş nev'indendür dēmişler. (11a/20)" şeklinde açıklanmıştır.

"bārūc" madde başı MMS 7a/10'da "mürekkeb olan ğabb, āyāric" olarak açıklanırken aynı sözcük LME 9b/3'te "terkīb olan ayāric" ifadesiyle açıklanmıştır.

Alfabetik olarak hazırlanan MMS'de farklı anlamlara gelen aynı sözcük aynı açıklamada ya da art arda aynı madde başlığı tekrarlanarak verilirken LME'de farklı anlamdaki aynı sözcük çoğunlukla iki kere eserin farklı yerlerinde açıklanmıştır:

bārzed: kaşniya dēler ve daḥi kinnāya dēler. (MMS 7a/12)

kaşniya dēler 8a/2 ; kinnāya dēler.(LME 9a/4)

bādreng: şin ḥiyāri ve tūrunca daḥi dēler kovan otına oğul otına daḥi dēler. (MMS 7a/5)

kovan otu ve oğul otu 7b/15; şin ḥiyāri ve tūrunca daḥi dēmişler. (LME 8a/2)

Aynı anlama gelen farklı madde başları LME'de çoğunlukla art arda verilip ilk bir-iki madde açıklandıktan sonra diğer maddeler "meşelā" ifadesiyle önceki maddeye gönderilirler. Benzer durumlar MMS'de de bulunmaktadır. Ancak MMS'de anlamı verilip açıklanan bazı maddeler LME'de bir önceki maddeyle aynı anlamda olduğu için açıklanmadan "meşelā" ifadesiyle verilmiştir:

bādrengbūye: oğul otu ve kovan otu MMS 7a/4

bādrengbūye: oğul otu ve kovan otu **bādreng** kovan otu ve oğul otı; **bāleṅgū** meşelā; **bādrengbūye** meşelā LME 7B/15-16.

MMS ve **LME**'de bulunan sözcüklerin bazen farklı yazımlarıyla karşılaşılmaktadır. Aynı kelimenin ötümlü-ötümsüz şekillerinin bulunduğu örneklere rastlanmaktadır.

Bazen de anlam olarak karşılığı bulunmayan, yanlış yazılan madde başları bulunmaktadır:

pālēngū (MMS 7a/15) **bālēngū** (LME 7b/16) [oğul otı]

bālīc: (MMS 7a/16) **pālīc** (LME 9a/10) [oğlan aşı, cāvşır]

buḥūrū'l-berrū'l-berr (MMS 7a/22) **buḥūrū'l-berāber** (LME 10a/12 [ayva şana anlamına gelen bu sözcüğün doğrusu **LME**'deki şeklidir.]

Sonuç

Mustafa İsâmeddîn, çeşitli konularda verdiği eserlerle 18. yüzyıl Osmanlı ilim hayatına katkı sağlamış önemli bir âlimdir. Onun şüphesiz en büyük hizmetlerinden biri, kendisinden bir asır önce yaşamış olan Dervîş Siyâhî Lârendevî'nin *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ* adlı eserini alfabetik olarak düzenleyerek *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî* adıyla yeniden yazmasıdır.

Madde başı sözcüklerin sadece ilk harflerini Arap alfabesine göre sıralayan *Siyâhî*'nin oldukça karışık şekilde hazırlanan bu sözlüğünden faydalanmanın zorluğunu düşünerek tıp-eczâ alanıyla ilgili kişilere daha yararlı hale getirmek amacıyla alfabetik olarak düzenleyen Mustafa İsâmeddîn, bu hayli karışık sözlüğün kullanılmasını kolaylaştırmıştır.

Mustafa İsâmeddîn'in bizce bu yararlı hizmetine rağmen *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*'nın elimizdeki nüshaları ve *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*'nin de harekesiz olması sözlükte yer alan yabancı sözcüklerin okunuşlarındaki sıkıntıları tam anlamıyla gidermemektedir. *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*, eserin aslında olduğu gibi 28 bâbdan oluşmaktadır. *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*'nın yararlandığımız üç nüshasında da bulunmayan bir özellik olarak Mustafa İsâmeddîn her bâbda bulunan madde başı sözcük sayısını vermiştir.

İki eser karşılaştırıldığında *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*'de bulunan bazı sözcüklerin *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*'da bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak buna rağmen *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*'de be bâbında 403 madde başı sözcük bulunurken, *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*'da bu sayı 411'dir. Bunun dışında bazı madde başlarında verilen bilgiler *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*'da biraz daha kapsamlıdır. *Lugât-ı Müşkilât-ı Eczâ*'da eczâ bahsinden sonra ağırlıklı olarak Arapça-Farsçada kullanılan bazı hastalık adlarının Türkçe karşılıklarının verildiği bir hastalık bahsi bulunmaktadır. *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*'de bu bölüm bulunmamaktadır.

Buradan Mustafa İsâmeddîn'in *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*'yi hazırlarken kullandığı nüsha veya nüshaların elimizde mevcut olan *Lugat-ı*

Müşkilât-ı Eczâ nüshalarından madde sayısı bakımından farklılık gösterdiği sonucunu çıkarabiliriz. Dolayısıyla Mustafa İsâmeddîn'in eserini Siyâhî'nin eserinin hangi nüshasından yararlanarak düzenleyip tekrar hazırladığını bilmek mümkün değildir.

Eksikliklerine rağmen Mustafa İsâmeddîn'in Siyâhî'nin bu değerli tıp-ecza sözlüğünü düzenleyerek tekrar hizmete sunması alana büyük bir katkıdır. Biz de yayına hazırladığımız Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ'yı Mustafa İsâmeddîn'in düzenine göre hazırlayarak bu kapsamlı sözlükten daha rahat faydalanılması sağlama amacındayız.

Kaynakça

- Akkuş, Mücahit. *Siyâhî Karamanî Larendevî'nin Mecmâ'-i Tıp Adlı Eseri (Gramer-Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008.
- Demir, Gökhan. *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerh-i Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2016.
- Doğan, Şaban. "Bir Tıp ve Eczacılık Sözlüğü Lügat-ı Müşkilat-ı Eczâ". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7/2 (2011): 95-105.
- Doğan, Şaban. "XV.-XVIII. Yüzyıllar Arasında Anadolu Sahasında Türkçe Yazılmış Tıp ve Eczacılık Sözlükleri". *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ed. Mehmet Naci Önal. 2:103-114. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Murad, Sibel. *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009.
- Mustafa İsâmeddîn. *Müretteb Müfredât-ı Siyâhî*. Reşid Efendi. 710/3: 1b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Yazar, Sadık. "Mustafa İsâmeddîn Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usulü". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)* 1/1 (2017): 97-126.
- Yazar, Sadık. "İslam Düşünce Geleneğinde Metin Üretim Türleri". Erişim: 03.09.2018.
https://www.academia.edu/35565116/%C4%B0SLAM_D%C3%9C%C5%9E%C3%9CNCE_GELENE%C4%9E%C4%B0NDE_MET%C4%B0N_%C3%9CRET%C4%B0M_T%C3%9CRLER%C4%B0.